

zaoštrenog Pankovljevog prigovora CKK važno je upozorenje da se celovita uporedna analiza terora mora pozabaviti i uzrocima, a ne samo posledicama.

Više istoričara pokušalo je da odgovori na pitanje da li je buržoazija bila istrebljivana i da li se teror može celovito istražiti bez analize uzroka i konkretne situacije. Ako su sa etičkog stanovišta sva ubijanja ista, da li su sa istorijskog ili sociološkog? Da li golo etičko poistovećivanje različito politički motivisanih ubijanja pomaže otkrivanju društvenih izvorišta terora? Etičari se spore i oko pitanja na kojoj strani je veće zlo? Da li je holokaust primer apriornog zla, a komunističko nasilje "samo" izobličeno dobro (Kallscheuer 1998)? Da li možda razlike u ocenama nacizma i komunizma ističu iz različitih etičkih teorija koje su u osnovi tumačenja? Za kantovce, koji zlo traže i u namerama, a ne samo u posledicama, fašizam je neuporedivo veće zlo, a za utilitariste naprotiv (za koje je važan obim zla) bi komunizam bio veće nedelo. Ovaj spor ne može naravno pomoći žrtvama. Ali spada u etičko-političku debatu oko poimanja vrednosnih kriterija. Postoji i treća verzija po kojoj su gori zločini (bez obzira na obim), koji su počinjeni iz dobre namere, jer je kod njih snažnija napetost između ciljeva i sredstava (te napetosti npr. nema kod fašističkog rasizma). Ipak, bio bi redukcionizam svesti debate oko CKK isključivo ili pretežno na različitu etičku utemeljenost tumačenja organizovanog nasilja, jer bi se na taj način potcenila njihova složena politizacija.

Premda su u teorijama o totalitarizmu te dileme odavno "razrešene" ortodoksnim poistovećivanjem klasnog i rasnog terora, one se u različitim idejnim debatama s kraja 20. veka iznova otvaraju (Historikerstreit, Goldhagen-debata, CKK debata). Ovde bi trebalo razmotriti samo jedan njihov uži segment – tezu o planskom ubijanju izgladnjivanjem u socijalizmu. Bielefeldski istoričar Štefan Merl pokušao je da razjasni problem gladi u SSSR-

u (Merl 1987, Merl 1996), američki istoričari R. Dejis, M. Tauger i S. Vajtkroft opovrgli su gledište R. Konkvesta da je Staljin imao dovoljno zaliha žita da 1932. spreči glad, koje je bilo osnova Kurtoij, a donekle i Vertu da govore o genocidu, tj. planskom izgladnjivanju u Ukrajini 1932. (Davies, Tauger, Wheatcroft 1995), a do sličnih rezultata došao je i nemački istoričar H. Vesel (Wessel 1997). Ova rasprava zasluđuje širi osvrt jer drugačije objašnjava glavni deo smrtonosnog bilansa CKK.

Boljševici su nesporno govorili o uništenju buržoazije i "likvidiranju kulaka". Ali cilj je bio likvidirati buržoaziju i kulake "kao klase" (socijalno), a ne nužno i automatski svakog pojedinog buržuja i kulaka (biološki). Joahim Fest je 1987. pisao da radikalna levica ne tezi fizičkom nego društvenom i istorijskom uklanjanju protivnika, iako je manihejska nepomirljivost pretvarala "društveno uništenje" u doslovno fizičko (Fest 1987, S. 106). U zapadnoj literaturi nema govora o uništenju buržoazije, nego opozicije, ali se "crveni teror" ne da razumeti bez građanskog rata od polovine 1918. kada su se na strani belih borile i strane trupe. Sama okolnost da se "iskorenjivanje buržoazije" odvijalo u ratu, u kom su obe strane bile brutalne prema stanovništvu, u osnovi razlikuje ova zbivanja od istrebljivačkog nacističkog antisemitizma i rasizma (Merl 1987). Ne stoji ni Nolteova tvrdnja da je crveni teror bio uperen protiv klase i da je i sama pripadnost klasi bila dovoljna za ubijanje. Kod žrtava "crvenog terora" većinu nije činila buržoazija, već radnici, članovi radničkih partija, seljaci – dezerteri, tvrdi Merl pozivajući se na podatke istoričara P. Šajberta (Scheibert). Da li su kulaci istrebljivani? Istoričar Hagen Šulce (Schulze), braneći Noltea od Habermasa 1987,